

TURINYS

PASILYPĖKIME, ARBA PRATARMĖ /6/

I SKYRIUS

JUK MES ABU JAUNI /8/

ALGIMATAS BALTAKIS /10/

Aš tas, kuriam bus padaryta išimtis

HENRIKAS RADAUSKAS /13/

Gėlė ir vėjas

SALOMĖJA NĖRIS /15/

Anksti rytą

Vėjas

Žvaigždė – jaunystė

Kaip žydėjimas vyšnios

SAULIUS ŠALTENIS /22/

Riešutų duona

SJU TAUNSEND /36/

Adriano Moulo brendimo kančios

SILVIJA VO /49/

Žmogonai

OTFRYDAS PROISLERIS /70/

Krabatas, arba Treji metai užburtame malūne

SONJA HARTNET /94/

Sidabrinis asiliukas

LOUESA LAURI /103/

Siuntėjas

MAIRONIS /111/

Jūratė ir Kastytis

VILJAMAS ŠEKSPYRAS /115/

Romeo ir Džuljeta

II SKYRIUS

JAUNYSTĖ – TAI AVANGARDAS, AVANGARDAS – JAUNYSTĖ /144/

KAZYS BINKIS /145/

Vėjavaikis
Vokiškas pavasaris
Salem Aleikum!
Ekspresionizmo atgarsiai
Galvon suaugę

APIE MODERNIZMĄ IR AVANGARDIZMĄ /153/

PETRAS TARULIS /157/

Nuovakarių skiauterys

JUOZAS ŽLABYS-ŽENGĖ /165/

O, jei!..
Krintančios žvaigždės

JONAS MEKAS /169/

Vilkas
Jono Meko eilėraščiai
Jono Meko avangardinis kinas

„FLUXUS“ IR JURGIS MAČIŪNAS /182/

SLEMAS IR SLEMO POEZIJA /185/

ŽYGMANTAS KUDIRKA /187/

Kur Kudirka?

PASILYPĖKIME, ARBA PRATARMĖ

Iš aukščiau daugiau matyti. O kartais kai kurie dalykai ir atrodo gražiau. Ne veltui žmonės nuo seno kūrė, įrenginėjo įvairias apžvalgos aikšteles. Turbūt visi matėte, koks nuostabus yra Vilnius, žiūrint iš Gedimino pilies bokšto. Arba iš universiteto Šv. Jonų bažnyčios varpinės...

Kalva – ne žmogaus, o gamtos suformuotas darinys. Pasak žodyno, tai pakili vieta, nedidelis kalnelis. Taigi, atsidūręs ant kalvos, akimis kažin kiek neaprepsi, visko nepamatysi. Ir vis dėlto pabūsi aukščiau, aukščiau.

Jūsų vadovėlio pavadinimas iš galvos išsprūdo mintijant turbūt apie tai, kad kiekviena perskaityta vertinga ir paveiki knyga mūsų širdį ir protą truputį kilsteli aukštyn. O gal ir ne, gal kitokia perkeltinė reikšmė šmėkščiojo galvoje. Gal kalva – kaip siekiamybė, nuolatinis troškimas atsidurti aukščiau. Aukščiau už kasdienybę, už nuobodybę.

Aišku, paprasčiau būtų vadovėlį vadinti tiesiog vadovėliu. Jo tikslas – suteikti Jums naujų literatūros žinių. Vadovėlis parengtas griežtai laikantis literatūros kaip mokomojo dalyko programos. Šį kartą ji iš esmės pagrįsta teminiu principu, tik su nedidelėmis išimtimis. Aštuntokų programoje – penki skirsniai. Taigi ir vadovėlyje – penki skyriai.

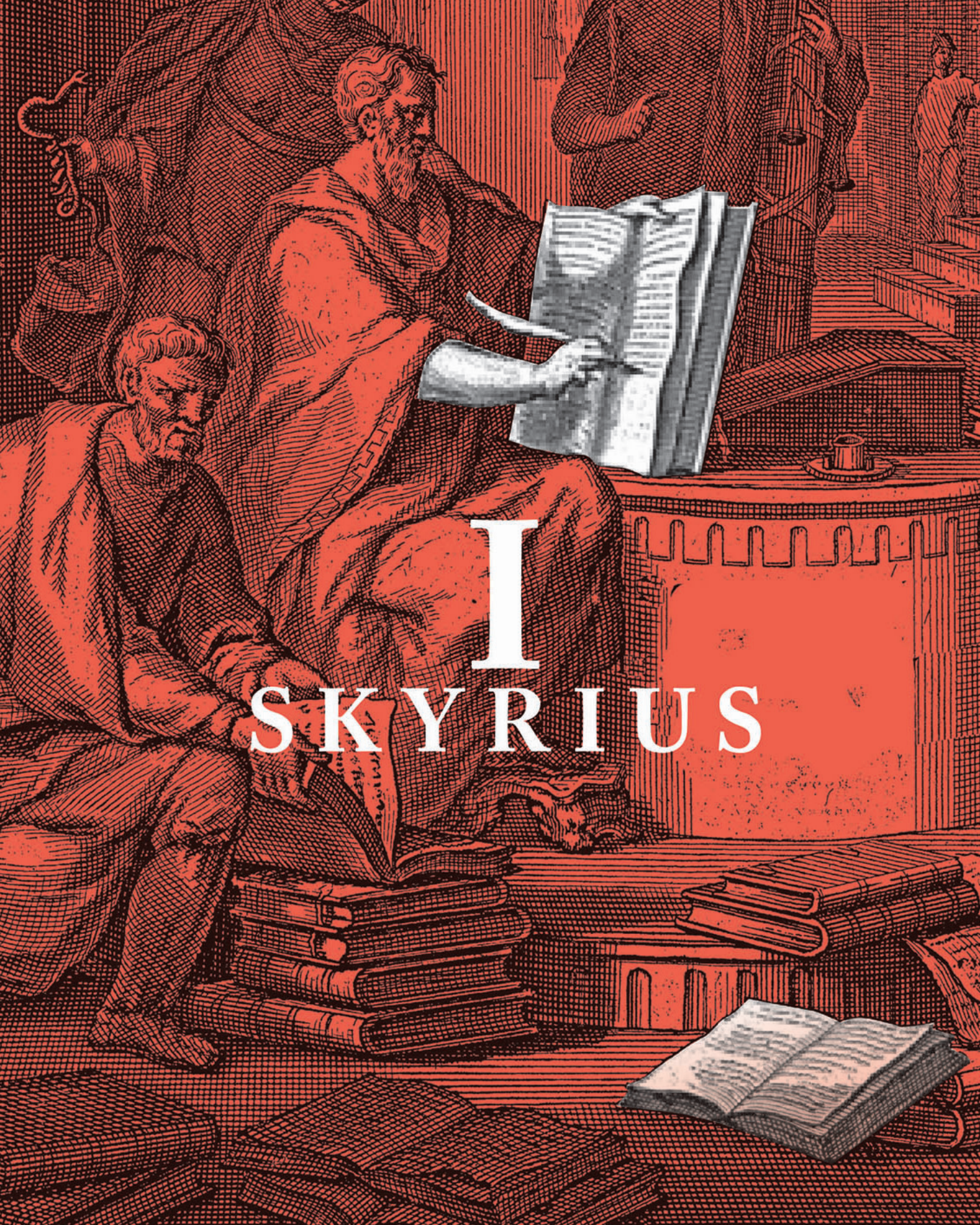
Vadovėlio pagrindas – grožiniai kūriniai arba kūrinių ištraukos. Stengiasi, kad jie būtų Jums artimi, suprantami ir kuo įdomesni. Nors, be abejo, teko pasitelkti ir sudėtingesnių dalykų, literatūros klasikos. Siekta išnaudoti kiekvieną galimybę, taip pat suteikti Jums ir literatūros teorijos žinių. Jas beveik visas išprovokuoja konkretus kūrinys. Literatūros pamokos yra ne tik skaitymo malonumas, bet ir literatūros pažinimas. O jis neįmanomas be tam tikrų terminų, sąvokų supratimo, gebėjimo jas taikyti aptariant, analizuojant tekstą.

Pažinti, suprasti literatūrą Jums padės daugybė klausimų, užduočių, komentarų. Gausu vadovėlyje ir grožinių tekstų, visų jų nespėsite išanalizuoti. Mokytojui teks rinktis, apsispręsti. Bet nepamirškite, kad „apeitus“ tekstus galima ir verta perskaityti ir savarankiškai.

Ir dar vienas mano kaip vadovėlio autoriaus, „kalvos“ kūrėjo troškimas: viliuosi, kad, be ištraukos, Jūs perskaitysite ir visą knygą. Prieš ar po – nesvarbu.

Taigi aukštyn, aštuntokai!

*Dr. Kęstutis Urba,
Jūsų vadovėlio autorius*

ISKYRIUS

JUK MES ABU JAUNI

„Jauno žmogaus savirovą ir jausmų pasaulį atskleidžiantys įvairių laikotarpių lietuvių ir verstiniai literatūros kūriniai“

(Lietuvių kalbos ir literatūros bendroji programa. Pirmas skirsnis. 2022)

Jaunas – toks įprastas, toks paprastas žodis. Būdvardis, vyriškosios giminės. Bet gali būti ir moteriškosios – jauna. Gali būti vienaskaita ir daugiskaita. O kur dar mažybinės formos – jaunutis, jaunučiukas. Yra ir sudaiktavardėjusių variantų – jaunėlis, jaunylis, jaunis. Lietuvių kalba labai lanksti, spalvinga, turtinga.

Lietuvių kalbos žodyne gausu pavyzdžių su šiuo žodžiu. Dauguma jų – liaudiškos kilmės. Kai kurie nuteikia linksmai, kai kurie skatina pagalvoti. *Būtų gera visuomet jaunam būti. O, ana jau metuota, tik tokia jaunučiutė at-rodo. Anksti kėlus, jaunam vedus, gailėtis netenka. Jauni šoka – žemė dreba, seni šoka – dantys kleba. Prie ko jaunas priprasi, tą senas teberasi. Koks čia jo be jaunis (t. y. jaunumas), kad ketvirtą baigia dešimtį.*

Pastarasis pavyzdys atveda mus prie svarbaus klausimo. Ar esate galvoję, svarstę, kada žmogų *jau* vadiname jaunu ir kada vadiname *dar* jaunu? Tokius klausimus kelia žmogaus amžiaus tarpsnių teorijos, tačiau vieno atsakymo nepateikia. Lietuvių kalboje žmogaus amžiui apibūdinti dažniausiai vartojamos sąvokos vaikystė, paauglystė, jaunystė. Mokslininkai (fiziologai, psichologai) remdamiesi analogija nusikalė ir naują terminą – suaugystė. Žodyne šio žodžio nėra, bet gal atsiras. Šiai amžiaus kategorijai linkstama skirti žmones nuo dvidešimties iki keturiasdešimties metų. Labai tikėtina, kad tokio amžiaus yra daugelio Jūsų tėčiai ar mamos, globėjai. Turbūt apie juos neabejodami sakysite – jaunas, jauna. O kaip dėl paauglystės? Gal pastebėjote, kad dažnoje Jūsų skaitytoje knygoje vaizduojami dvylikos metų veikėjai, kartais metais jaunesni arba vyresni. Tai tarsi vaikystės ir paauglystės slenkstis. Jūs, žinoma, neprieštarautumėte, jeigu tokius veikėjus irgi vadintume tiesiog jaunais.

Šiame, pirmame, vadovėlio skyriuje stengiasi pateikti kūrinių ar jų ištraukų, kurių veikėjai yra bemaž jūsų bendraamžiai. Tokių veikėjų, jaunų žmonių, jausmai, bėdos turėtų būti Jums artimi, suprantami. Tai šeimos problemos, santykiai su draugais, meilė. Žinoma, meilė – kaip be jos? Bet renkant tekstus nudiegė mintis, kad jauni žmonės atsiduria ir liūdnoje, tragiškose situacijose. Taip vadovėlyje atsirado ir karo motyvas.

Keletas baigiamųjų kūrinių gali nustebinti – gilinsimės į kelių šimtų metų senumo kūrybą. Bet juk nepaneigsite, kad jaunų žmonių buvo visada, be to, literatūros herojai, veikėjai nesensta.

Turbūt esate girdėję sakant: nesvarbu, kiek žmogui metų, svarbu, kaip jis jaučiasi. Nuolat girdime štai tokio pobūdžio vaistinių tinklo reklamą: „Man septyniasdešimt, o jaučiuosi kaip aštuoniolikos!“ Bet pasakoma ir kitaip. Štai garsiosios Astridos Lindgren knygoje apie Kalį Bliumkvistą trylikametė Eva Lota, išvydusi nužudytą žmogų, pasijunta sukręsta, beveik su-serga. Ir skundžiasi: „Mama, aš jaučiuosi tokia sena, – tarė ji ir pravirko. – Jaučiuosi beveik kaip penkiolikos metų.“

Tik neįsižeiskite, aštuntokai!

ALGIMANTAS BALTAKIS

Gimė 1930 m. vasario 15 d. Leliūnuose (Utenos r.) – mirė 2022 m. kovo 13 d. Vilniuje.

Algimantas Baltakis, jo paties žodžiais tariant, priklausė „pirmajai kartai nuo žagrės“ – tai yra kaimą palikusiai, į mokslus besiveržusiai, į kūrybinės inteligentijos gretas žengusiai lietuvių kartai. Baigęs Vilniaus universitetą (kartu studijavo Just. Marcinkevičius, J. Degutytė), ilgus metus dirbo „Pergalės“ (dabar – „Metų“) žurnalo redakcijoje, buvo vyriausiuoju redaktoriumi.

Algimantas Baltakis išleido daugiau kaip 10 poezijos knygų: „Lietučiui dulkiant“ (1955), „Velnio tiltas“ (1957), „Požeminės upės“ (1965), „Duona ir debesys“ (1973), „Strazdiškio elegijos“ (1979), „Apvirtę Grįžulo Ratai“ (1994), „Vienuolynas“ (1998), „Žvirblių žiemavietė“ (2005) ir kt. Parašė dienoraščių knygą „Gimiau pačiu laiku“ (2008). Kritikos straipsniai sudėti į rinkinius „Poetų cechą“ (1975) ir „Nepaklusnus šunytis“ (1989). Rašytojas išvertė nemažai rusų, latvių poetų kūrybos.

AŠ TAS, KURIAM BUS PADARYTA IŠIMTIS

Aš tas, kuriam bus padaryta išimtis.
Man rodos, kad manęs nelies jokia liga.
Jei šausit į mane –
Pro šalį lėks kulka.

- 5 Nustumsit nuo uolos į prarają giliausią –
Aš nežinau, koku būdu,
Bet ir tada
Įstengsiu rasti atramą ir liksiu gyvas.
Aš tas, kuriam bus padaryta išimtis.
- 10 Iškėlęs galvą, jaunas ir stiprus
Aš eisiu per miestus ir kaimus. Ir visi,
Kuriuos pamilsiu, atsakys man tuo pačiu.
Ir mano priešai bus garbingi visados,
Ir visados draugai paliks ištikimi. –
- 15 Aš tas, kuriam bus padaryta išimtis.
Plačiai šypsodamasis, sveikinsiu visus,
Ir man visi plačiai šypsosis,

- Ir visi supras,
 Kad aš – vienintelis visam pasauly,
 20 Kad aš – tai tas, kurio negalima nepastebėti...
 Nėr kliūčių nenugalimų, nėra mirties. –
 Aš tas, kuriam bus padaryta išimtis.
 Bet ko, mielas drauge, šypsaisi tylomis?
 Aš įtariu, jog tu ir pats apie save
 25 Galvoji ne blogiau: juk mes abu jauni,
 Ir tuos pačius žodžius jaunystė mudviem kužda.

1956

KLAUSIMAI, UŽDUOTYS, KOMENTARAI

1. Be abejo, žinote arba esate girdėję, kad aptardami lyrikos kūrinį, šiuo atveju – eilėraštį, turime samprotauti ne apie veikėją, o apie eilėraščio kalbantįjį, lyrinį „aš“, lyrinį subjektą (visos šios trys sąvokos yra sinonimai, reiškia tą patį).
 Ką pagalvojote apie šio eilėraščio kalbantįjį išvydę pavadinimą, paties eilėraščio dar neskaite?
2. Šio eilėraščio pavadinimas – gana aiškus teiginys. Kiek kartų jis pakartojamas eilėraštyje? Kaip manote, ar šis kartojimas prisideda prie meninės įtaigos? Pabandykite perskaityti eilėraštį, tą pasikartojančią eilutę praleisdami. Ar kas nors keičiasi?
3. Tarp kartojamo teiginio eilučių – aiškinimai, vardijimas, argumentai, įtikinėjimas, detalizavimas. Kaip savo įsitikinimą detalizuoja, plėtoja, ką vardija kalbantysis 2–8 eilutėse? Kaip manote, kuris teiginys „smarkiausias“, įspūdingiausias?
4. Literatūros, poezijos tyrėjas Vitas Areška (1927–2019) yra paskelbęs tokias išvalgas: „A. Baltakio lyrikai būdinga atviro kalbėjimo situacija, šnėkamosios intonacijos.“ Paaiškinkite, pagrįskite šiuos teiginius remdamiesi eilėraščio pradžia ir pabaiga (arba visu eilėraščiu).
5. Antrasis aiškinimo, pasakojimo klodas (10–14 eilutės) yra kitokio tono gal todėl, kad nebelieka kreipinio „jūs“? Paaiškinkite, kaip tas tonas pasikeičia. Apie ką tose eilutėse svarstoma, kas teigiama? (*Tònas* – šiuo atveju tai kalbos, balso emocinis atspalvis.)
6. Kurias eilutes būtumėte linkę laikyti šio eilėraščio aukščiausiu įtampos tašku, kulminacija? Nuomonę pagrįskite.
7. Apibūdinkite šio eilėraščio „atoslūgį“, pabaigą. Kaip manote, kodėl atsiranda santykis „tu“? Ką ši kreipinio forma suteikia eilėraščiui?
8. Šį Algimanto Baltakio eilėraštį būtų galima suskaidyti į posmus (strofąs). Kaip tai darytumėte? Pasvarstykite, ko poetas siekė (ir turbūt pasiekė) pateikdamas eilėraštį kaip vientisą tekstą, kaip *astròfinį* (į posmus neskaidomą) kūrinį.